

41. Kültürü çevirmek: Fettâne Hâcc Seyyid Cevâdi'nin *Bâmdâd-ı Humâr* romanının *Aşk Sarhoşluğunun Sabahı* adlı çevirisi

Esin EREN SOYSAL¹

APA: Eren Soysal, E. (2022). Kültürü çevirmek: Fettâne Hâcc Seyyid Cevâdi'nin *Bâmdâd-ı Humâr* romanının *Aşk Sarhoşluğunun Sabahı* adlı çevirisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 590-609. DOI: 10.29000/rumelide.1132600.

Öz

Yaşamın her alanında etkisi olan kültür, toplumdan topluma farklılık gösterir. Bir topluma ait olan gelenek görenekler, ritüeller, yaşam biçimi bir başka toplumda farklı bir görünüşte karşımıza çıkar. Toplumlar arası var olan bu kültür farklılıklarına iletişimi sağlayan çeviri esnasında da karşılaşılır ve bu kültür farklılıkları çevirmene çeviri sürecinde birtakım kararlar aldırır. Her iki dile, her iki kültüre hâkim olması beklenen çevirmen aldığı bu kararlarla ya kaynak metne bağlı kalır ya da erek metinde yeni bir metin oluşturma eyleminde bulunur. Bu yeni metin oluşturma sürecinde çevirmen birtakım çeviri stratejileri uygular. Bu çalışmanın amacı, İranlı yazar Fettâne Hacc Seyyid Cevâdi'nin 1995 yılında yayımlanan *Bâmdâd-ı Humâr* adlı eserinin Saliha Aydoğan tarafından *Aşk Sarhoşluğunun Sabahı* adıyla Türkçeye yapılan çevirisinde kaynak metinde yer alan kültürel öğelerin çevirisinde kullanılan çeviri stratejilerini ortaya koymaktadır. Çevirmenin aktardığı kültürel öğeler Peter Newmark'ın sınıflandırmasına göre çevresel unsurlar, maddi kültür, sosyal kültür, kuruluşlar/gelenekler/faaliyetler/süreçler/kavramlar, gelenek ve görenekler, deyim ve ifade kalıpları şeklinde sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan kültürel öğeler aktarma, doğallaştırma, kültürel eşdeğerlik, işlevsel eşdeğerlik, betimleyici eşdeğerlik, anlam çözümlemesi, eş anlamlılık, öykünme/alıntılama, yer değiştirme, değiştirme, kabul gören çeviri, ödünleme, redaksiyon-genişletme, açıklama, notlar, eklemeler, açıklamalar gibi çeviri stratejileri bağlamında incelenmiştir. Yapılan karşılaştırmalı incelemenin sonucunda, çevirmenin tek bir çeviri stratejisi kullanmadığı, farklı stratejileri kullanarak çeviri işlemini gerçekleştirdiği ve iki kültür arasındaki farklılıklardan kaynaklanan zorlukları bu şekilde aştığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Çeviri stratejisi, kültürel öğeler, Peter Newmark, Fettâne Hacc Seyyid Cevâdi, *Bâmdâd-ı Humâr*

Translating culture: Translation of *Aşk Sarhoşluğunun Sabahı* as Drunkard Morning novel by Fettâne Hacc Seyyid Cevâdi

Abstract

Culture, which has an impact on every aspect of life, differs from society to society. Traditions, rituals, lifestyles belonging to one society appear in a different way in another society. These cultural differences between societies are also encountered during the translation that provides communication, and these cultural differences require the translator to make some decisions. The translator, who is expected to have a command of both languages and cultures, either adheres to the source text or re-creates the target text with these decisions. In this re-creation, it is necessary to apply some translation strategies. The aim of this study is to reveal the translation strategies used in

¹ Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Farsça Mütercim ve Tercümanlık ABD (Karaman, Türkiye), esineren1336@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9957-3452 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 19.04.2022-kabul tarihi: 20.06.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1132600]

the translation of cultural elements in Iranian writer Fattaneh Haj Seyed Javadi's *Drunkard Morning* in 1995 as the name *Aşk Sarhoşluğunun Sabahı* by Saliha Aydoğan from Persian to Turkish. The cultural elements conveyed by the translator are classified as ecology; material culture; social culture; organizations, customs, Ideas, procedures, and concepts; gestures and habits in accordance with Peter Newmark's categorization of cultural elements. The classified strategies such as transference, naturalization, cultural equivalent, functional equivalent, descriptive equivalent, componential analysis, synonymy, through-translation/calque/loan translation, shift/transposition, modulation, recognized translation, compensation, reduction-expansion, paraphrase, notes, additions, glosses are examined in the context of translation strategies. As a result of the descriptive and comparative analysis, it was found out that the translator did not use one single translation strategy. Instead, he used different translation studies during the translation process and this way overcame the difficulties raised due to cultural elements.

Keywords: Translation strategy, cultural elements, Peter Newmark, Fattaneh Haj Seyed Javadi, Drunkard Morning

Giriş

Modern İran edebiyatının kadın roman yazarlarından Fettâne Hacc Seyyid Cevâdî 1945 yılında Şiraz'da dünyaya gelir. Tahran ve İsfahan'daki yüksek okullarda edebiyat ve yabancı dil alanında yüksek öğrenimini görür. Uzun yıllar öğretmen olarak çalışır ve birçok İngilizce edebî eserleri Farsçaya tercüme eder. 1995 yılında yayımlanan *Aşk Sarhoşluğunun Sabahı (Bâmdâd-ı Humâr)* adlı romanı İran'da kısa sürede en beğenilen eserler arasına girer. 2000 yılında Alman Suhrkamp yayınevi tarafından *Der Morgen der Trunkenheit* adıyla Almanca'ya tercüme edilir ve yayımlanır. Bu ülkede en çok satan eserler arasında yer alır. Yazarın hikâyelerinden oluşan ikinci eseri *Uykunun Kuytusunda (Der Halvet-i Hâb)* ise *In der Abgeschiedenheit des Schlafs* adıyla Almancaya tercüme edilir. Çalışmada ele alınacak olan *Bâmdâd- Humâr* adlı eser Mahbube adlı genç bir kızın yaşamını konu etmektedir. Doksanlı yaşlarındaki Mahbube henüz yirmili yaşlarındaki yeğeni Sudabe'ye acı tatlı anlarıyla hayat hikâyesini anlatmaktadır. Eser, Sudabe ve annesinin tartışmasıyla başlamaktadır. Tartışmanın konusu Sudabe'nin ailesine uygun olmayan biriyle evlenmeyi istemesidir. Sudabe'nin annesi evlenme konusunda kızının ciddi olduğunu anlayınca son çare olarak Sudabe'den yaşlanmış olan halası Mahbube'den yaşam öyküsünü dinlemesini ister ve eğer hâlâ aynı fikirde ise evlilik kararına saygı duyacağını belirtir. Kültürlü ve nispeten soylu bir ailenin kızı olan Mahbube, on beş yaşındayken Rahim isimli bir marangoz çırağına âşık olur. O günlerde kendisine görücü gelen Prens ailesinin oğlunu ve kendini samimi bir aşkla seven kuzeni Mansur'u reddeder. Onu Rahim'le evlendirsinler diye ailesine karşı direnir. Sonunda ailesi toplum önünde rezillik çıkmasın diye kızları Mahbube'nin Rahim'le evlenmesine razı olurlar. Yaşamından farklı bir hayatı tecrübe eden Mahbube, Rahim ile süren yedi yıllık evliliğinde öyle acı olayları tecrübe eder ki toplumun alt tabakasındaki yaşamından umutsuzluğa düşer ve sonunda dayanamayarak soylu dünyasına geri döner.

Bâmdâd- Humâr adlı eser 2010 yılında Saliha Aydoğan tarafından Türkçeye aktarılır ve Kaknüs yayınları tarafından yayımlanır. Eser, İran'da ve Almanya'da çok satan romanlar arasına girse de Türkiye'de böyle bir satış oranına ulaşmamıştır. Erek metinde çevirmene dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Çevirmen önsöz veya sonsöz eklememiştir. Kaynak metin, erek metne aktarılırken ekleme ya da çıkarma yapılmadan aktarılmıştır. Hem Farsçası hem de Türkçesi sade anlaşılır ve akıcı olan eserde birçok kültürel öğeye yer verilmiştir. Çevirmen kaynak metinde yer alan kültürel unsurları erek metne aktarırken birçok çeviri stratejisinden faydalanmıştır. Çevirmen kaynak kültürde yer alan

ancak erek metinde karşılığı bulunmayan ya da farklı bir şekilde ifade edilen unsurlara yer vermiştir. Bu unsurları aktarırken birkaç çeviri stratejisinin aynı anda kullanmıştır. Çalışmada yer alan kültürel öğelerin nasıl aktarıldığını Peter Newmark'ın sosyo-kültürel esaslı çeviri yaklaşımında ortaya koyduğu tasnifi ile sınıflandırıldıktan sonra yine Newmark'ın kültürel öğelerin çevirisi için belirlediği stratejilerden hangisini kullandığı belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Kültür

“Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunların yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çerçevesine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür” (Türkçe Sözlük, 2011:1558) şeklinde tanımlanan kültürün dilin gelişiminde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Tural, kültürün:

Tarihin derinliklerinden süzülüp gelen, zamanın ve ihtiyaçların doğurduğu şuurlu tercihlerle, manalı ve zengin bir sentez oluşturan; sistemli ve sistemsiz şekilde nesilden nesile aktarılan; bu suretle her bir insanda benlik ve mensubiyet duygusu, kimlik şuuru kazanılmasını sağlayan; çevreyi ve şartları değiştirme gücü veren; nesillerden her birinin yaşadıkları zamana ve geleceğe bakışları sırasında geçmişe ait atıf düşüncesine yol açan ve inanışların, kabullenişlerin, yaşama şekillerinin bütününden oluştuğunu (Tural, 1992: 138) belirtmektedir.

Hayatın her alanında etkisini sürdüren kültürün toplumdan topluma da farklılıklar yarattığı aşikârdır. Her toplumun kendine ait gelenek, görenek, kılık-kıyafet, folklor, inanış ve diğer değerlerini kapsayan özerk bir kültürü vardır. Sözcüklerin kültürün ayrılmaz bir parçası olması bu kavramların başka bir dile tamamen aktarılmasını zorlaştırır. Öyle ki kaynak metindeki kültürel unsurlar içinde üretildikleri kültüre özgüdür (Yıldırım, 2015:224). Kültürün sembollerden oluştuğunu ifade eden Arı, kültürel sembollerin toplumun davranış biçimi olduğunu ve topluma ait olmayan yabancı birinin bunu algılamada zorluk yaşayacağını, bu kültürel sembollerin bedensel, zihinsel ve duyuşal değerini anlatmanın ve ifade etmenin neredeyse imkânsız olduğunu dile getirmektedir (Arı, 2016:168).

İnsanoğlu varoluşunu sorgulamaya başladığından beri yaşadığı toplumda bir kimlik oluşumu içine girmektedir. Bireyin ya da toplumun öz kültürüyle kurduğu bağ ile birlikte diğer kültürler öteki konuma gelmekte ve bağlantı kurulma konusunda güçlük yaşanmaktadır. Kültürlerarası etkileşim küreselleşmeyle beraber toplumlar arasında yaşanan ekonomik, politik, toplumsal olayların etkisiyle farklı kültürlerin birbirinde konumlanma ihtiyacının bir sonucudur. Bu yaşanan kültürlerarası etkileşimle çeviri de bir gelişim göstermektedir (Uluşahin, 2018, 13). Bu gelişimi sağlayacak ve kültüre gömülü dili görünür kılacak gerekli aracın çeviri olduğu aşikârdır. Çeviri ayrıca, kültürler arası köprüleri kurma ve diğer olan ile aradaki farklılıklara açıklık getirme görevlerini üstlenmektedir (Gezer-Zan, 2019:356). Bir toplumun kültürünü, gelenek göreneklerini ve daha birçok kültürel sembolü başka bir kültüre aktarma konusunda köprü olan çeviri birçok rol üstlenmektedir. Dolayısıyla çevirmen bu önemli çeviri işlevinde birçok strateji kullanmakta ve erek dil ve kültürde bir karşılık aramaktadır (Yalçın, 2003:57) Bu aşamada çevirmene birçok görevler düşmektedir. Aktarım esnasında karşısına çıkan kültürel unsurlara en uygun karşılıkları bulabilmesi gerekmektedir. Ele alınan yapıtta, çevirmen, kültürel unsurları çevirirken birçok çeviri stratejisi kullanmış ayrıca dipnot tekniğinden fazlasıyla faydalanmıştır. Çalışma, örneklerle açıklanmadan önce kuramsal çerçeve genel hatlarıyla ele alınacaktır.

2. Kuramsal çerçeve

“Belli bir kültüre özgü unsurların başka bir dilde ifade edilmesi kültürler ve diller arasındaki farklılıklardan dolayı çeşitli güçlükler doğurabilir. İki kültür de aynı ya da benzer ifade biçimlerini, etkiyi

ve bağlamı yakalamak ve birebir bir eşdeğerlik kurmak çeviride pek mümkün olamamaktadır” (Taş, 2017:5). Dolayısıyla çeviri salt dilbilimsel bir işlem olmaktan çıkmaktadır. Her dil, belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşmalar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle, kısacası somut insan yaşamıyla iç içedir. Her yazın metninde sunulan kurmaca dünyanın art-alanında da bütün bu etkenler yürürlüktedir. Başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır (Göktürk, 2010:15). Çeviri vasıtasıyla tanıyabildiğimiz farklı dünyalar birtakım kültürel yaşamın tanınmasını da sağlamaktadır.

Suçin, kültürel farklılıklardan kaynaklanan çeviri sorunlarını ele alarak çevirinin sadece dilden dile yapılan bir aktarım olmadığını aynı zamanda bir kültür aktarımının da olduğunu savunmaktadır. Dini inanç, töre, hatta bir yemek türü ile ilgili farklılıkların kaynak ve erek dillerde farklı çağrışımları olabileceğini, bu kültürel öğelerin ifade edilmesinde dillerin birbirine olan yakınlık ve uzaklığına göre kolaylık ve zorluk yaşanacağını belirtir. (Suçin, 2013:134-135). Bu bağlamda çevirmenin aynı dil ailesine veya aynı coğrafyada yer alan dillere ait metinleri aktarırken zorluk yaşamayacağı; farklı coğrafyaya ve farklı dil ailesine ait olan metinlerin aktarımında daha fazla zorluk yaşayacağı anlaşılmaktadır.

Bazı özel isimlerin aktarımı çevirmen için farklı bir karar almasını gerektirebilir. Theo Hermans özel isimlerin aktarımında çevirmen için iki temel sınıflama yapmanın mümkün olduğunu ve bu sınıflamanın özel isimler ve genel ifadeler diye ikiye ayrılabilirliğini ifade etmektedir. Hermans'a göre özel isimler geleneksel ve yüklü olarak aktarılabilir. Geleneksel özel isimler herhangi bir çağrışım, imge ya da simge ifade etmeyen isimlerdir. Yüklü özel isimler ise bir kültür kapsamında tarihi, kültürel ve biçimsel çağrışımları olan isimlerdir. Bir çeviride geleneksel isimler olduğu gibi aktarılırken yüklü isimler yerine göre sözcük karşılıklarıyla, yerine göre çağrıştırdığı anlamlara veya diğer kültürdeki eşdeğerliğine göre çevrilir. Ancak kültür odaklı terimlerde çevirmen açısından asıl sorun özel isim olmayan isim, kavram, deyim ve terimlerde yaşanır. Birbirine yakın olmayan ve metinlerarasılık kavramlarının kaynak ve hedef okuyucularda çok farklı olduğu kültürler arasında çeviri sorununun hedef okuyucu açısından çevirmene büyük güçlük çıkarmaktadır (Akt. Aksoy, 2002:90).

“Kültürel öğelere yoğun olarak yer verilen metinlerin çevirilerinin incelenmesi hem çevirmenlerin bu öğeleri çevirmek için kullandığı stratejilerin ortaya konması, hem de çevirmenler ve çevirmen adaylarına fikir vermesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Kültürler arası aracı konumunda olan çevirmenin ortaya koyduğu çeviri ürününde kaynak metnin iletisinin erek kültürde “başarılı” sayılabilmesi ve işlevini yerine getirebilmesi, kaynak okurda yarattığı etkiyi erek okurda da yaratması büyük oranda çevirmenin sorumluluğunda görülmektedir” (Özcan Dost ve Güvendi Yalçın, 2020:1020). Çevirmen için kültürel unsurların çözümlenmesi, anlaşılması, yorumlanması ve çevirilerinin yapılması çeviri sürecindeki en önemli işlemlerdendir (Gedik, 2020:298). Çünkü çevirmen sadece metin aktarıcısı değil ayrıca bir kültür aktarıcısı konumunda da yer almaktadır.

“Toplumların değişim düzeninde de önem arz eden çeviri, bir toplum kabuk değiştirirken, yani bir üretim tarzından başka ve ileri düzeyde bir üretim tarzına geçiş sürecini yaşarken, özellikle de kültür alanında önemli bir yerde bulunmaktadır. Çünkü yeni üretim tarzına uygun bir kültürün geliştirilmesi için gerekli koşullar, başlangıçta, çeviri yoluyla oluşturabiliyor. Çeviri etkinliği bir yandan geçmişin kültür kalıtını değerlendirip aktarırken, öte yandan bu kalıtım düzenlemesinde başlıca rolü oynuyor” (Gürsel, 1978:23). Dolayısıyla dil ve toplum hem kendi kabuğunu korurken hem de bir değişim sürecine dahil oluyor.

Türk edebiyatında Tanzimat'tan bu yana Arapça ve Farsçadan çevrilen bilimsel ya da dinsel yapıtlar göz önüne alındığında Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş döneminden itibaren sürekli bir gelişme göstermiştir. Aynı dilleri konuşan uluslar arasında bir kültür dolaşımı, karşılıklı kültür ve sanat alışverişi sağlaması gereken çeviri etkinliğinin dizgesel bir bütünlüğe ulaşması başlangıçta pek söz konusu olamamışken, 60'lı yıllardan itibaren ivme kazanmış ve artarak günümüze kadar gelmiştir (Gürsel, 1978: 21-26). Bu gelişimler Türk edebiyatında yeni türlerin ve akımların oluşmasına da olanak sağlamıştır.

Çevirinin geleneksel anlayıştan sıyrılarak yalnızca diller arası değil, aynı zamanda kültürlerarası bir etkinlik olduğu çeşitli teoriler ve yapılan sayısız çalışmayla gözler önüne serilmiştir. Çeviriye kültürel açıdan yaklaşan ve çeviri metinlere dilsel öğelerden çok toplumsal ve kültürel bağlamın şekil verdiğini savunan yaklaşımlar eşdeğerlik konusuna eleştirel bir biçimde yaklaşmaktadır (Tahir Gürçağlar, 2011:117).

20. yüzyılda Eugene Nida ve Charles Taber (1945) çeviride kültürel öğelerin de dilsel öğeler kadar önemli olduğunu belirtmiştir. Çeviriye kültürel odaklı bakan Gideon Toury ve Itamar Even-Zohar (1978) metinlerde çeviri kültür ilişkisine değinmektedirler. Even-Zohar (1978) çevirinin çok boyutlu bir sistem olduğunu ve bu sistemi çözebilmek için kültüre ihtiyaç olduğunu önemle vurgular. Toury ise çevirmenin kaynak dil ile hedef dile yakınlığını değerlendirir ve çevirinin hedef kültür odaklı yapılması gerektiğini savunur (Tekalp, 2017:183). Dolayısıyla çeviribilimde metinlere dilsel odaklı bakış açısı kültürel odaklı bakış açısına doğru yön değiştirmiş ve sadece dil yapıları karşılaştırılmamıştır.

Çeviriye kültürel odaklı bakan ve okur için kültürel öğelerin önemini vurgulayan Christiane Nord yazarlar tarafından eserlere yerleştirilen kültürel semboller aracılığıyla okurlar bir yandan metinlerin hangi kültürün ürünü olduğunun farkına varabilmekte, diğer yandan yabancı bir kültürle karşı karşıya olduklarının farkına varabilmektedir. Nord kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirtmek için "Distanz (mesafe)" terimini kullanmaktadır. Metin ve okur arasındaki ilişkiyi belirleyen bu yaklaşımla, metnin okur üzerinde yaratacağı üç etkiden söz edilebilir:

1. Eğer metnin dünyası okurun dünyasıyla örtüşürse, okur "hikâyeyi" kendi bilgisine ve kendi deneyimlerine dayandırır ve metinle özdeşleşir. Böylece metin ve okur arasında "sıfır mesafe" (zero-distanz) bulunur.
2. Eğer metin, okurun kültüründeki farklı olarak başka bir kültüre ait olduğunu gösteren "semboller" taşıyorsa, metin ve okur arasında kültürel mesafe bulunur ve okur bilgileri yabancı dünya üzerinden edinirler.
3. Eğer metin belirli bir kültüre ait özellikler göstermiyorsa, genelde okurun kendi dünyasıyla örtüşür ve okur metinle özdeşir. Böylelikle metin ve okur arasında yine "sıfır mesafe" (zero distanz) olasılığı oluşur (Arı, 2016:170).

Çeviriye kültürel odaklı bakan ve birtakım çeviri stratejileri öne süren Peter Newmark 1988 yılında yazmış olduğu *A Textbook of Translation* adlı kitabında dil ve kültür ilişkisine değinirken temelde metin analizi, çeviri süreci ve kültür gibi konulara odaklanır ve kültürü, belirli bir dilin ifade aracı, bir topluluğa özgü yaşam biçimi ve tezahürleri olarak tanımlar. Daha spesifik olarak, "kültürel"i "evrensel" ve "kişisel dilden" ayırır. Bir dilsel topluluk ilgisini belirli bir noktaya odakladığında (buna genellikle 'kültürel odak' denir) özel dilini veya terminolojisini oluşturmak için çok sayıda kelime üretir. Örneğin İngilizler spor özellikle kriket, Fransızlar şarap ve peynir, Almanlar sosis, İspanyollar boğa güreşleri, Araplar deve, Eskimolar kar konusunda daha çok terime ve sözcüğe sahiptirler. Dolayısıyla genellikle kültürel odağın olduğu yerlerde kaynak ve hedef diller arasındaki kültürel "boşluk" veya "mesafe" nedeniyle bir çeviri sorunu da ortaya çıkmaktadır (Newmark, 1998:94).

Newmark iyi çeviri yapabilmek için kaynak metni iyice okuyup anlamak ve açıklayıcı yöntemle çıkarımlarda bulunarak kaynak metin ve çeviri arasında bildirişimi sağlamayı yeterli bulmuştur. Toury, Even Zohar, Vermeer'in öne sürdüğünün aksine çeviri sürecinde erek metin ve kültürden ziyade kaynak metin ve kültürün etkin rol oynadığını savunmaktadır (Yazıcı, 2005:98). Newmark kaynak dili ve metni ön planda tutan yaklaşımı, kendisinin hem dilbilimsel hem de kaynak odaklı bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Newmark için iyi bir çeviri yapabilmeyen ön koşulu kaynak metni ve kültürü iyi analiz edebilmektir. Dolayısıyla, çeviride kültüre özgü ortaya çıkan sorunlar kaynak kültürün veya dilin anlaşılmasının bir sonucudur. Çeviride kültür odak noktası haline geldiğinde, sık sık "kaynak ve erek diller arasındaki kültürel boşluk ya da mesafeden kaynaklanan çeviri sorunları" ile karşılaşılır (Newmark, 1988, s.94). Bu sorunları ve çözümleri için kültürel öğeleri çeviri metinde birtakım gruplara ayırır:

1. Çevresel unsurlar (iklim, mevsimler, rüzgarlar, ovalar vb.)
2. Maddi Kültür Bileşenleri
 - 2.1. Yiyecek
 - 2.2. Giyecek
 - 2.3. Şehir ve köyler
 - 2.4. Ulaşım araçları
3. Sosyal kültür
4. Kuruluşlar, gelenek-görenekler, etkinlikler, süreçler, kavramlar
5. Davranışlar ve gelenek-görenekler
6. Deyimler ve ifade kalıpları (Newmark, 1988: 95)

Metinlerde yaptığı bu gruplandırmaları çevirmenlerin kültürel unsurları çevirirken kullanacakları stratejileri belirler:

- 1) Aktarma (*Transference*): Ödünçleme de denilen bu süreçte kaynak dildeki bir sözcük erek dildeki özgün yazımı yahut okunuşu korunarak transliterasyon ya da transkript ile aktarılır.
- 2) Yerileştirme / Doğallaştırma (*Naturalization*): Kaynak dildeki bir sözcüğü erek dilde doğal bir telaffuza ve olağan bir morfolojik yapıya sokarak aktarma sürecidir.
- 3) Kültürel Eşdeğerlik (*Cultural Equivalent*): Kaynak dildeki bir kültür sözcüğünü erek dildeki başka yakın bir kültür eşdeğerlikleriyle karşılama işlemidir.
- 4) İşlevsel Eşdeğerlik (*Functional Equivalent*): Kaynak dilde geçen kültür unsurlarının erek dilde kaynak kültüre has olmaktan çıkarılıp tarafsız bir eşdeğerlikle karşılanmasıdır.
- 5) Betimleyici Eşdeğerlik (*Descriptive Equivalent*): Kaynak dilde geçen kültür unsurunun erek dilde birkaç sözcükle açıklamasının yapılmasıdır.
- 6) Anlam çözümlenmesi (*Componential Analysis*): Kaynak dilde bir sözcüğün geldiği anlamların tahlil edip benzerlik ve farklılık değerlendirildikten sonra yaygın anlamı karşılayan bir sözcükle çevirisinin yapılmasıdır.
- 7) Eş Anlamlılık (*Synonymy*): Kaynak dildeki sözcüğün erek dildeki eşanlamlı yahut yakın anlamlı bir eşdeğerlikle karşılanmasıdır. Çevirmen anlamın katmanlarını daha net verebilmek için bu süreçte başvurmadan duramaz.
- 8) Öykünme / Alıntılama (*Through-translation / Calque / Loan Translation*): Kaynak dildeki yaygın kalıp ifadelerin, kurum ve kuruluş isimlerinin, birleşik isimlerin birebir çevrilmesidir.
- 9) Deyiş kaydırma (*Shifts / Transposition*): Kaynak dildeki bir ifadenin dilbilgisel düzeyde erek dilde karşılığının olmadığı durumlarda tekilden çoğula dönüştürme, fiil yerine isim kullanma, sözcük öbeğinin tek bir sözcükle karşılanması gibi dilbilgisel düzeyde değişiklikler yapılarak karşılanmasıdır.

- 10) Değişirme (*Modulation*): Özgün metindeki mesajın erek dilde anlaşılır olmaması, tuhaf kaçması, uygunsuz olması gibi durumlarda yeniden düzenlenerek aktarılması işlemidir.
- 11) Makul / Kabul Gören Standart Çeviri Yapma (*Recognized Translation*): Kaynak dilde geçen kurum / kuruluş adının erek dilin sözcük dağarcığı yahut üslubu arasında birebir karşılığının bulunmaması durumunda bunun okuyucu tarafından anlaşılabilir kabul görmüş, yaygın veya resmî bir dengile karşılanmasıdır.
- 12) Ödünleme / Telafi (*Compensation*): Kaynak dildeki bir sözcüğün anlamı erek dilde cümlenin bir yerinde kaybolduğunda cümlenin başka bir bölümünde bunu telafi etme işlemidir.
- 13) Redaksiyon ve Genişletme (*Reduction and Expansion*): Kaynak dilde zayıf olan bir metnin erek dile güçlendirilmiş ifadelerle aktarılmasıdır.
- 14) Açıklama (*Paraphrase*): Kaynak dilde geçen bir anlam katmanına açıklama eklenmesidir. Bu ekleme betimleyici eşdeğerlikte olduğundan daha ayrıntılı yapılır.
- 15) Çift Süreç Kullanma (*Couplets*): Çevirmenin bir ifadede birden fazla stratejiyi kullanmasıdır.
- 16) Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar (*Notes, Additions, Glosses*): Sözcüğü, notlar, eklemeler ve açıklamalar ekleyerek çevirme işidir.
- 17) Eksiltme / Çıkarma (*Deletion*): Kaynak metinde geçen bir ögenin erek metinden çıkarılmasıdır (Newmark, 1988: 81-93- Morsy, 2019:2605).

Newmark'ın çeviri için belirlediği kültürel öğeleri gruplandırması ve bu öğelerin aktarımında belirlenecek stratejiler ele alınmıştır. Bu doğrultuda *Bâmdâd-ı Humâr* adlı eserin aktarılma esnasında kültürel öğelerin çevirmen tarafından nasıl aktarıldığı ve hangi stratejileri kullandığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

3. Karşılaştırmalı inceleme

3-1 Çevresel unsurlar

Kaynak metin	Erek metin
نسیم بهار (Hacc Seyyid Cevâdi, 1374/1995:4)	nesim-i bahar : bahar mevsiminde esen hoş kokulu, hafif ve tatlı rüzgâr (Hacc Seyyid Cevâdi, 2010:12)
لاله (31)	lale kandil lale şeklindeki kandil, lale kelimesi lale kandil şeklinde değiştirilmiştir (s.41)
محبوبه شب (s.55)	mahbube –i şeb “akşam sevgilisi” anlamındaki bu tamlama, Farsçada yasemin çiçeğine verilen addır (s.69)
گل گاوزبان (s.77)	sığır dili cesareti arttıran bir bitki, diğer adıyla hodan, hıyar otu (s.94)

Çevresel unsurlardan “نسیم بهار [bahar esintisi], محبوبه شب [melisa, parfüm çiçeği]” kelimeleri kaynak metinde yazıldığı gibi hedef metne aktarılmıştır. Çevirmen erek dilde yer alan anlamları kullanmadan “aktarma” yönteminden faydalanarak, kaynak metindeki özgün yazımı yahut okunuşu koruyarak

transkript şeklinde aktarmıştır. Ayrıca “dipnot” kullanarak kelimelerin anlamlarını da belirtmiştir. Kaynak metinde yer alan “لاله [lale]” çiçek ismi, “lale kandil” şeklinde eşya olarak aktarılmış ve “serbest çeviri” çeviri yöntemini kullanılmıştır. Kaynak metinde yer alan “گل گوزیان” çiçek ismini erek metindeki anlamı olan “sığır dili” olarak aktarmıştır. Çevirmen “eşanlamlılık” yöntemini kullanarak dipnotta ayrıca açıklama yapmıştır.

2- Maddesel kültür

2.1 Yiyecek

Kaynak metin	Erek metin
گندم و شاهدانه (s.10)	gendom-u şâhdâne kavrulmuş buğday ve çetene karışımı (s.16)
قرهقروت (s.13)	karakurut süzme yoğurttan yapılan, güneşte kurutularak kışın yemeklerde kullanılmak üzere saklanan yiyeceklerdendir (s.20)
نان نخودچی (s.28)	nân-i nohûdçi nohut unuyla yapılan bir kurabiye çeşidi (s.38)
ماسٲ و خیار (s.52)	haydari (s.65)
نان خشکه (s.52)	peksimet (s.52)
اسپند (s.60)	üzerlik otu beyaz çiçekli, susama benzer, acı tohumlu bir bitki çeşididir. Halk arasında, üzerlik tohumlarının yakılmasıyla yapılan tütünün nazara karşı koruduğu inancı yaygındır. “Nazar otuadıyla satılacak kadar bu yönüyle meşhur olmuştur (s.74)
برشتوک (s.61)	berştük beyaz un, nohut unu, Antep fıstığı ve diğer gerekli malzemelerle yapılan kurabiye çeşidi (s.75)
خورشت قیمه (s.61)	horeştikîme kuzu eti ve sebzeyle pişirilip pilav üzerinde sunulan türlü (s.75)
خورش قرمه سبزی (s.74)	horeş gorme sebzi kavurma, soğan, patates fasulye ıspanak maydanoz, sarımsak ve çeşitli baharatlarla hazırlanıp pilav üzerinde sunulan bir İran yemeği (s.90)

ته دیق (s.74)	teh-dig özel bir sosla tencereye tutturulduktan sonra ter çevrilip sunulan pilav (s. 90)
آلبالو پلو (s.89)	albalû polov üzerine vişne ve safran eklenerek sunulan pilav (s.107)
کشک بادنجان (s.89)	keşk-i bâdencân kurutlu patlıcan ezmesi (s. 107)
چوبک (s.106)	çöven kökü içeriğindeki saponin maddesinden dolayı kökü ve dalları suda sabun gibi köpüren ve sabun etkisi yaptığı için kirleri temizlemekte kullanılan otsu bitki (s.127)
سکنجبین (s.129)	sekencebîn kaynatılmış, sirkeli şeker şurubu. İranlılar marulu bu şerbete batırarak yiyorlar (s. 151)
حلیم بادنجان (s.129)	halîm-i bâdencân çok iyi haşlanıp ezilerek, yine ezilmiş patlıcanla karıştırılan kuru fasulye, kuzu eti ve soğandan yapılan bir yemek (s. 151)
آش وبارانه (S.157)	viyârâne aş yakınlarının gebe kadına pişirip yolladıkları lezzetli ve güzel kokan yemekler (s. 183)
آش رشته (s.209)	âş-ı rişte İranlıların kendilerine has bir usulde pişirdikleri erişte çorbası (s.241)
ته دیگه عدس پلو (s.245)	dibi tutturulmuş mercimek pilavı İranlıların yumurtalı bir sos yardımıyla tencereye yapıştırıp kalıp halinde servis ettikleri pilav (s. 282)
دمپخت (s.287)	dempoht İranlıların pirinci haşlayıp suyunu süzme şeklindeki genel pilav pişirme yöntemlerinden farklı olarak bizim yaptığımız usulde, demlendirerek pişirdikleri pilav (s.328)
کاجی (s.431)	kâçî şeker, yağ ve undan yapılan bir çeşit sıvı un helvası (s. 485)

Türkiye ve İran her ne kadar birbirine yakın kültürler olsa da her iki medeniyetin kendine özgü yemekleri bulunmaktadır. Kaynak metinde geçen “گندم و شاهدانه” [Gendom-u şâhdâne], “نان نخودچی” [nân-i nohûdçi], “خورش قرمه سبزی” [Horeştikîme], “خورشت قیمه” [Horeştük], “برشتوک” [Berştük], “فرهقوروت” [karakurut], “ته دیق” [Teh-dig], “آلبالو پلو” [Albalû polov], “کشک بادنجان” [Keşk-i bâdencân], “سکنجبین” [Sekencebîn], “حلیم بادنجان” [Halîm-i bâdencân], “آش وبارانه” [Viyârâne aş], “آش رشته” [Âş-ı rişte], “ته دیگه” [Teh-dig], “دمپخت” [Dempoht], “کاجی” [Kâçî] gibi yemek ve yiyecek

isimleri çevirmen tarafından erek metne “aktarma (ödünçleme)” yöntemi kullanılarak aktarmıştır. Çevirmen yemeklerin erek kültürde karşılıklarını bulmak yerine kaynak kültürden uzaklaşmamayı tercih etmiştir. Yemek isimlerini transkript ederek aktarmıştır. Ayrıca aktarılan bu yemeklerle ilgili dipnotta detaylı bilgi verilmiştir. Ancak erek dilde karşılığı olan “ماست و خيار [haydari]”, “نان خشکه”, [Peksimet]”, “اسپند [üzerlik otu]” ve “چوبک [çövek kökü]” gibi yiyecekler ise “kültürel eşdeğerlilik” yöntemi kullanılarak erek kültürdeki karşılığı kullanılarak aktarılmıştır.

2.2. Giyecek

Kaynak Metin	Erek metin
چاقچور (s.24)	çakşır kadınların dışarıya çıkarken çarşafı birlikte giydikleri geniş ve uzun şalvar (s.34)
سیسمونی (s.220)	sîsmûnî kızı ilk çocuğunu doğurunca annesinin damat evine yolladığı bebek takımı (s.252)
گیوه (s.238)	gîve : üstü iplikle dokunmuş bir çeşit ayakkabı (s.273)
کرپ دوشین (s.247)	krepdöşin : oldukça makbul bir ipekli kumaş çeşidi (s.284)
نقاب (s.336)	nikap yüz örtüsü peçe (s. 381)

Kaynak metnin konusu eski dönemlerde geçtiği için yazar o dönemi yansıtmak adına bir takım kıyafetlere yer vermiştir. Kaynak metinde geçen “سیسمونی [Sîsmûnî]”, “گیوه [Gîve]” gibi kelimeler erek metne “aktarma (ödünçleme)” yöntemi kullanılarak aktarılmıştır. Yine kaynak metinde geçen “کرپ دوشین [krepdöşin]” kelimesi Fransızca ve “نقاب [nikap] kelimesi Arapça olduğu için kaynak ve erek dile başka bir dilden geçmiş olmaktadır. Dolayısıyla çevirmen kelimeyi erek kültürde kullanıldığı haliyle aktarmış ve “kültürel eşdeğerlik” yöntemi kullanarak aktarmıştır.

2.3 Ulaşım araçları, ev ve ev eşyaları

کالسکه (s.21)	kupa kapalı ve sadece arkada oturacak yeri olan genellikle atların çektiği dört tekerli araba (s.30)
کرسی (s.23)	tandır kürsüsü kış aylarında ısınmak için başvuru bir yöntem (s.32)

گوشواره (s.32)	gûşvâre salonun kenarında veya yukarısında olup çoğunlukla salona baka bir kapı yahut penceresi bulunan küçük oda (s.42)
سنجاق (s.32)	sancak süslü iğne (s.43)
مرغی (s. 53)	mürgi tabak üzerinde kuş ve çiçek figürleri bulunan oldukça ince ve kıymetli, günümüzde antika değeri olan kap (s.66)
طاقچه (s.77)	niş bazı binaların yapımı sırasında duvar içinde bırakılan oyuk (s.94)
بند (s.81)	braçol fon perdeleri kenarlara toplamaya yarayan, uçları püsküllü kalm örgü kordon (s.99)
حوضخانه (s.106)	havuzhane pınar yahut havuz üzerine yapılan ve buzdolabı niyetine kullanılan ufak bina (s.126)
سلاخ خانه (s.108)	kanara hayvan kesilen yer kasaphane (s.129)
آب نما (s.111)	karız yer altı su kanalları (s.132)
آتشگردان (s.127)	ateş gerdan kömür tutuşturmaya özel, telden yapılmış bir kap (s.149)
سربینه (s.146)	ser-bîne (Soyunmalık) hamamlarda esas bölüme geçmeden önce elbiselerin çıkarıldığı bölüm (s.171)
دسته هوان (s.147)	havaneli , havanda herhangi bir şey dövmek için kullanılan kalın çubuk (s. 172)
ارسی (s.147)	giyotin (düşey sürme) pencere camı yukarı sürülerek açılan pencere (s.172)
سقف ضربی از آجر داشت (s.174)	beşik tonoz yükün sağ ve sol duvara aktarılması prensibiyle örülmüş olan, iç bükey konumlu yarı silindir şeklindeki tavan (s. 203)

تالار (s.174)	tâlâr İran saraylarında ve evlerinde avluya bakan, üstü kapalı, bir veya birkaç yanı açıklı gösterişli oda (s.203)
حقه وافور (s.278)	hokka-i vâfûr afyon haplarının içine konulup çekildiği, topraktan veya porselenden yapılmış, küçük bir elma büyüklüğündeki kap (s.318)

“آب [kupa]”, “کالسهه [kupa]”, “کرسى [tandır]”, “طاقچه [niş]”, “بند [braçol]”, “دسته هوان [havaneli]”, “سلاخ خانه [kanara]”, “آب [karız]”, “نما [gıyotin]”, “سقف ضربى از آجر داشت” [beşik tonoz] gibi kaynak metinde yer alan yaşam alanı ve ulaşım ile ilgili kelimelerin erek kültür ve dilde karşılıkları olduğu için çevirmen hem dipnotta açıklamada bulunmuş hem de “kültürel eşdeğerlik” yöntemini kullanarak kelimelerin erek dildeki kullanımını tercih etmiştir. Ancak kaynak kültürde bulunan “گوشواره [Gûşvâre]”, “سناجق [sancak]”, “آتشگردان [ateş gerdan]”, “سربینه [ser-bîne]”, “مرغى [mürgi tabak]”, “تالار [tâlâr]”, “حقه وافور [hokka-i vâfûr]” gibi kelimeler kültür farklılığından dolayı hedef kültüre “aktarım (ödüncleme)” yöntemi ile aktarılmıştır.

2.4 Şehirler ve köyler

Kaynak metin	Erek metin
شاه عبدالعظيم (s.92)	Şah Abdülazim 'e ait olan bir türbe Tahran yakınlarındaki Rey kentindedir (s.110)
ورامين (s.241)	Veramin Tahran'ın güneydoğusunda bir ilçe (s.278)
آب منگل (s.320)	Âbmengel Tahran'da bir arka mahalleni adı (s.363)
مشهد (s.403)	Meşhed şiilerce kutsal sayılan bir şehir (s.456)
امام رضا (s.419)	İmam Rıza on iki imamdan sekizincisine ait olan bu türbe İran'ın Meşhed kentindedir (s.473)

Kaynak metinde yer alan “شاه عبدالعظيم [Şah Abdülazim]”, “ورامين [Veramin]”, “آب منگل [Âbmengel]”, “مشهد [Meşhed]”, “امام رضا [İmam Rıza]” gibi şehir ve türbe isimleri özel isim konumunda da olduğu için olduğu gibi aktarılmıştır. Çevirmen kaynak dilde kullanılan özel isimler olduğu için “aktarma” yöntemini kullanmıştır.

3. Sosyal kültür

Kaynak metin	Erek metin
مشتق (s.59)	muştuluk iyi ve muştulu (müjdeli)haber getirene verilen armağan bahşiş, müjdelik (s.73)
ترمه (s.81)	tirme tirme işi renkli ve desenli zemin üzerine tercihen zemindekilere uygun motiflerin işlenmesiyle yapılan güzel bir İran el sanatı (s.99)
کتیرا (s.146)	ketira bir çeşit dikenden elde edilip o dönemde jöle olarak kullanılan zamk (s.100)
سفیداب (s.320)	düzgün eskiden hanımların ciltlerinin güzel ve gergin görünmesi için yüzlerine sürdükleri sıvı haldeki madde, bir nevi fondöten (s.363)
سه طلاقه (s.375)	talâkiselâse : bir kocanın karısını boşadığını üç defa söylemesiyle gerçekleşen kesin talak (s.426)
کشف حجاب (s.385)	keşf-i hicâb : Rıza şah döneminde İran'da gerçekleştirilmek istenmiş olan başörtüsü kaldırma reformu (s.437)

Kaynak metinde yer alan “مشتق [muştuluk]” kelimesi “iyi haber getiren kişiye verilen bahşiş” anlamını taşımaktadır. Kaynak ve erek dilde de kullanıldığı için çevirmen herhangi bir değişiklik yapmadan kelimeyi erek metne aktarmıştır. Kaynak metinde yer alan “کتیرا [ketira]” ve “سفیداب [düzgün]” kelimeleri o dönemde iyi görünmek için kullanılan bir nevi “jöle” ve “fondöten” olarak kullanılan maddelerdir. Erek kültür ve dilde “ketira (jöle)” kelimesi kullanılırken, kaynak metinde kullanılan “سفیداب [fondöten]” kelimesi yer almamaktadır. Çevirmen “ketira” kelimesini “ödünçleme” yaparak aktarırken, fondöten kelimesi yerine erek kültürde de fondötenin eski anlamı olan “düzgün” kelimesini kullanmıştır. Çevirmen hem kaynak metnin anlatıldığı dönemi yansıtarak erek kültürün o dönemde kullanılan karşılığını vermiş hem de “kültürel eşdeğerlik” yöntemini uygulamıştır. Kaynak metinde yer alan bir İran el sanatı olan “ترمه [tirme]” erek kültürde yer almadığı için çevirmen kelimeyi “aktarım” yöntemiyle tercüme etmiştir. Çevirmen “سه طلاقه [eşinin kendini üç kez boşadığı kadın özelliği]” ifadesini başka bir kaynak kültür olan Arap kültüründen alınan “Talâkiselâse” kelimesi ile aktarmayı seçerek “eşanamlılık” yöntemini kullanmıştır. kaynak metinde yer alan “کشف حجاب [Keşf-i Hicâb]” kelime grubu Pehlevi yönetiminde Rıza şah tarafından yapılan başörtü kaldırma reformudur. Kaynak dilde gerçekleşen kültürel bir değişim olduğu için çevirmen “öykünme” yöntemini kullanarak dipnotta açıklama yapmıştır.

4. Kuruluşlar, gelenek-görenekler, etkinlikler, süreçler, kavramlar

Kaynak metin	Erek metin
طلاق نامه (s.13)	boş kâğıt: dini nikahın geçerli olduğu dönemde nikahın feshedildiğini gösteren belge (s.20)
جريب (s.132)	cerib 10.000 metrekairelik bir alana denk ölçü birimi (s.156)
مدرسه دخترانه (s.146)	namus medresesi o dönemde İran'ın en önemli kız okulu sayılan ve İran'ın okumuş kadınlarının çoğunu yetiştirmiş olan eğitim kurumu (s.170)
تومان (s.166)	tümen 10.000 akçe değerinde bir İran para birimi (s.193)
مهریه (s.165)	mihir nikâh sırasında Müslüman bir erkeğin, talep ettiği herhangi bir zamanda eşine vermeyi kabullendiği mal ve para (s.193)
چارک (s.192)	çirek yedi yüz elli gramlık bir tartı birimi (s.224)
سير (s.192)	sîr yetmiş beş gramlık bir tartı birimi (s.224)
اشرفی (s.223)	eşrefi bir çeşit altın para (s.256)
مظنه (s.256)	narh tüketiciyi korumak amacıyla, özellikle temel ihtiyaç maddeleri için resmi makamlarca belirlenen ve her yerde geçerli olan fiyat (s.294)
قباله (s.403)	kabâle: bir iş veya yere ait iltizamın bir kimseye verildiğini gösteren belge, kadı tarafından verilen hüccet (s.456)

Kaynak metinde yer alan “طلاق نامه” kelimesi kaynak kültürde evli çiftlerin boşandığını beyan eden bir belgedir. Çevirmen erek kültürde böyle bir kullanım olmadığı için ifadeyi “boş kağıt” olarak aktararak “işlevsel eşdeğerlik” yöntemini kullanmıştır. Ayrıca kelimenin kaynak kültürdeki anlamını dipnotta açıklamıştır. Kaynak metinde kullanılan bir diğer belge olan “قباله [kabâle]” kelimesi erek metne çevirmen tarafından “aktarım (ödüncleme)” yöntemi ile aktarılmış ve belgenin işlevine dair bilgi dipnotta açıklanmıştır. Kaynak metinde yer alan “جريب [cerib]”, “تومان [tümen]”, “چارک [çirek]”, “سير [sîr]”, “اشرفی [eşrefi]” gibi para ve ölçü birimleri kaynak kültürde yer alan kelime türleridir. Çevirmen kaynak

kültüre ve dile bağlı kalarak erek dilde ve kültürde kelime karşıtlarını bulmak yerine “aktarım (ödüncleme) yöntemini kullanarak erek metne olduğu gibi aktarmıştır. Kaynak metnin anlatıldığı dönemi erek metinde de yansıtmaya çalışmış olmalıdır. Kaynak metinde yer alan “مدرسه دخترانه [kız okulu]” kelime grubu erek metne “namus medresesi” şeklinde “uyarlama” yöntemiyle aktarılmıştır. Kelime grubu ile ilgili açıklayıcı bir tanım dipnotta verilmiştir. Dipnotta verilen açıklama ve kaynak dilde kullanılan kelime grubuna göre “kız okulu” şeklinde bir aktarma daha yerinde olacaktır. Kaynak metinde yer alan “مهریه [mihir]” kelimesi İslam dininde “Müslüman bir erkeğin nikâh esnasında eşine vermeyi kabullendiği mal veya para” (Türkçe Sözlük, 2011: 1680) şeklinde tanımlanmaktadır. Kaynak ve erek dilin benzer kültüre sahip olmalarından dolayı “mihir” kelimesinin kullanılması erek metinde herhangi bir yabancılık hissettirmemiştir. Çevirmen “doğallaştırma- yerlileştirme” yönteminin kullanmıştır. Kaynak metinde sosyal kültür bağlamında yer alan “مظنه” kelimesi erek metne “narh” olarak aktarılmıştır. “narh” kelimesi kaynak dilden erek dile geçmiş eski bir kelimedir. Çevirmen kelimeyi “eşanlamlılık” yöntemini kullanarak aktarmıştır.

5. Gelenek ve görenekler

Kaynak metin	Erek metin
شب شش (s.62)	şeb-i şeş (altıncı akşam) yeni doğan bebeğe aile büyüklerince belirli protokoller içerisinde isminin verildiği akşam (s. 77)
جزو جهاز (s.82)	bu tamlama çeyizin parçası demektir ancak çevirmen çeyiz çemen olarak aktarmış ve tam ve eksiksiz bir çeyiz olarak düşünmüştür (s.99)
عید مبعث (s.131)	bi'set bayramı: Hz. Muhammed'e ilk vahiy indiği gün İran'da kutlanan bayram (s.154)
خوانچه (s.167)	hânçe erkek tarafının düğünden önce kız evine yolladığı, içi dolu, tahta tepsi (s. 195)
کاسه نبات (168)	çim kâsesi İran geleneğinde özel günlerde sofraya taze çim bulunan bir kase konulması adetmiş (s. 195)
زیر لفظی (s.170)	zîr-i lafzî “evet” desin diye nikâh sırasında kızın ağızına koyulan altın para (s.198)
چهارشنبه سوری (s.208)	çehârşenbe sûri yılın son çarşamba günü kutlaması. İranlılara göre aydınlığın, nurun, temizliğin ve Allah'ın azametinin sembolü olan ateş üzerinden atlamalar bu kutlamada yapılır. Böylece şeytanın yarattığı hastalık, kötülük ve kirliliklerin temizlenmesi amaçlanır (s.240)

هفت سین (s.208)	heft sin (yedi sin) sin (s) harfiyle başlayan yedi yiyeceğin bulunduğu Nevruz'a özel sofraya. Bu sofraya günlerce süren Nevruz kutlamaları boyunca açık kalır ve ölmüşlerin ruhlarının evlerine döndüklerinde bu sofradan yemeleri, memnun kalıp ev halkına hayır dua etmeleri beklenir (s.240)
دعای تحویل (s.209)	yeni yıl duası Müslüman İran halkının Nevruz geleneklerinden biri de yeni yıla girilmesinin hemen ardından özel yeni yıl duası okunmasıdır. Aslı Arapça olan bu duanın Türkçesi şöyledir: “ey kalpleri ve gözleri değiştiren, ey geceyi ve gündüzi birbirini ardınca peşi sıra getiren, ey halleri değiştirip dönüştüren, halimizi en güzel hale çeviren.” (s.240-241)
سیزده بدر (s.209)	sizdeh-be-der (on üçü çıkarmak) nevrüz'un on üçüncü günü. İranlılar her ayın on üçüncü gününü uğursuz sayar ve bu uğursuzluktan kurtulmak için evlerini bırakıp düzlüklere, kırlara giderek hoş vakit geçirmeye çalışırlar. Nevruz'un on üçüncü gününde yapılan eğlenceler bu geleneğin devamıdır (s.241)
دید و بازدید (s.209)	dîd-u bâzdîd (ziyaret ev iadesi ziyaret): bayram ritüellerinden birisi. Önce küçükler büyükleri ziyaret eder; sonra ziyarete giden her aileye evinde iadeziyarete bulunulur (s.241)
قاشق زنی (s.209)	kâşuk-zenî: (kaşık çalıcılık): eskiden İran'da kadınların Çehârşenbe Surî akşamı gerçekleştirdikleri bir gelenek. Kâşukzen kadın, yüzünü nikapla örtmüş, tanınmayacak bir halde evlerin kapılarına gider ve yanındaki kaşığı çanağa yahut da evin kapısına vurarak ev halkını kendinin gelişinden haberdar eder; ev halkı da kendilerine düşen bir miktar kuru ve pişmemiş azıkla kâşukzene mukabele ederler. Bu geleneğin kuralı, kâşukzenle ev halkı arasında herhangi bir konuşma geçmemesidir (s.242)

Her kültürün düğün, cenaze bayram ve tören gibi merasimlerde uyguladığı bir takım adetleri, gelenek göreneklere bulunmaktadır. Kültürler arası benzerlik olsa da sadece o kültüre ait birçok ritüeller gerçekleştirilmektedir. İran geleneğinde kız için hazırlanan bir çeyiz verilmektedir. Kaynak metinde “جزو [çeyizin parçası]”, “çeyiz çemen (noksansız ve bol çeyiz (Türkçe Sözlük, 2011:528)” olarak aktarılmış ve ifadeyi daha güçlendirmek adına “açımlama” yöntemi uygulamıştır. Kaynak metinde geçen yine bir düğün ritüeli olan erkek tarafından kız tarafına yollanan “خوانچه [hânçe]”, adı verilen tepsiyi ve erkek tarafının nikah esnasında kızın ağzına koyduğu “زیر لفظی [zîr-i lafzî]” denilen parayı erek kültürde olmadığı için çevirmen “aktarım” yöntemini kullanarak kelimeleri aktarmıştır. Kaynak kültürde kutlanan bazı bayram ve törenler ve bu törenlerde uygulanan ritüeller erek kültürde yer almamaktadır. Kaynak metinde geçen “شب شش [Şeb-i şeş]”, “عید مبعث [biset bayramı]”, “چهارشنبه سوری [Çehârşenbe Sûri]”, “کاسه نبات [Sizdeh-be -Der]” gibi kaynak kültüre ait olan özel günler ve bu günlerde uygulanan “قاشق زنی [Çim kâsesi]”, “هفت سین [heft sin]”, “دعای تحویل [Yeni yıl duası]”, “دید و بازدید [Dîd-u bâzdîd]”, “قاشق زنی [Kâşuk-zenî]” gibi ritüeller erek kültürde yer almamaktadır. Çevirmen “bayram” ve “dua” gibi erek

kültürle benzer olan kelimeler dışında bütün kelimeleri “aktarım” yöntemi ile tercüme etmiş ve açıklayıcı olmak adına bu günlerin tanımını dipnot aracılığıyla okuyucuya sunmuştur.

6. Deyimler ve ifade kalıpları

Kaynak metin	Erek metin
(s. 21) چه دسته گلی به آب داده	bir çuval inciri berbat etmiş (s. 30)
تو خود حدیث مفصل بخوان از این مجمل (s.36)	bu mücmelden sen kendin mufassal hadis oku kısaca söyledim gerisini sen anla (s. 47)
(s.36) گوش مرا پر می کند	kulağı doldurmak (bir kimseye başkasından bilgi almadan önce bir konu üzerinden bilgi verirken kendi düşüncelerini aşlamak (s.47)
(s.64) ای خاک بر سرم	vah toprak başıma (s.79)
(s.74) مرگ یک بار و شیون یک بار	ya herru ya merrü: zor tehlikeli bir durum karşısında “ne olursa olsun” gibi kötü ihtimalin de göze alındığını anlatan hal deyişi (s. 90)
(105) زهر مار به جانم ریخت	aşıma ağı kattı s. 126.
(s.167) خانه نقلی کوچک	nohut oda bakla sofa (s. 194)
(s.279) ته دلم قند آب می کنند	içi yağ bağlamak: bir şeyin istediği gibi olmasına çok sevinmek, sevinç duymak (s.319)

Her kültürde o kültürü yansıtan belirli bir mecazi anlam taşıyan ve kültüre yerleşen deyim ve mecazi ifade kalıpları bulunmaktadır. Bu deyimler ve ifade kalıpları kaynak dilden erek dile aktarılırken çevirmen ya olduğu gibi çevirip dipnotta açıklama vermekte ya da erek dilde uygun bir karşılığını vermektedir. İncelenen erek metne bakıldığında çevirmen iki yöntemi de kullanmıştır. “چه دسته گلی به آب داده [Aşıma ağı kattı]” [Zehr mar be janm ریخت], “مرگ یک بار و شیون یک بار” [Ya herru ya merrü], “خانه نقلی کوچک” [İçi yağ bağlamak] gibi deyim ve ifade kalıpları erek metne uygun ifadeleri kullanarak erek dilde okunabilirliği arttırmış ve çevirmen “işlevsel eşdeğerlilik” yöntemi ile aktarım sağlamıştır. Ancak erek metin için çeviri önerisi bağlamında “ته دلم قند آب می کنند” [İçi yağ bağlamak] deyimini “içimde kelebekler uçuyor” ve “زهر مار به جانم ریخت” [Aşıma ağı kattı], deyimini “huzurum kaçtı” şeklinde de tercüme alternatifi oluşturulabilir. Çevirmen kaynak

metinde yer alan “نو خود حديث مفصل بخوان از این مجمل” [Bu mücmelden sen kendin mufassal hadis oku], “گوش مرا پر می کند [Kulağı doldurmak]”, “ای خاک بر سرم” [Vah toprak başıma]” deyimlerini “sözcüğü sözcüğüne” yöntemini kullanarak anlamdan ziyade yapısal bir aktarım gerçekleştirmiştir. “Bu mücmelden sen kendin mufassal hadis oku” ifade kalıbını dipnotta açıklama yaparak anlamını vermiştir. Ancak “Kulağı doldurmak” ve “Vah toprak başıma” deyimleri “inandırmaya çalışmak –ikna etmeye uğraşmak” ve “vay başıma gelenler” şeklinde erek metne aktarılabilir ve erek okuyucuda daha anlaşılır bir ifade bırakılabilirdi.

Sonuç

Her dilin ve toplumun kendine ait kültürel birikimi ve özellikleri bulunur. Bu kültürel birikim ve özellikler dilden dile farklılıklar göstermektedir. “Kültürel farklılık ve iletinin hitap ettiği alıcı çevirinin özünü oluşturuyor. Dolayısıyla çeviri bir aktarma ve sözcüklerin kelime karşılığını bulma işlevi değil kültürel birikimi canlı tutmak için geniş kapsamlı araştırma, çalışma, bilgi, eğitim, sezgi ve tutarlılık gerektirmektedir” (Erten, 1993:71). Bu aktarım esnasında kaynak metnin olay örgüsünden ayrılmadan erek düzlemde belirli bir yer edinmek adına gereklidir.

Çeviri metinlerde kaynak ve erek metinlerin farklı dil ve kültür dizgesine sahip olması sebebiyle kültürel öğelerin aktarımında çevirmen birtakım aktarım zorluklarıyla karşılaşmaktadır. Çevirmen kaynak metin odaklı mı ya da erek metin odaklı mı çeviri yapacağına karar vererek kültürel öğeleri belirli stratejiler doğrultusunda aktarmaktadır. Ancak belirlenen bu stratejilerle metin, erek kültürde yabancı durup anlaşılmasaydı ya da erek dilde yazılmış bir eser gibi görünme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Dolayısıyla çevirmen aktarım esnasında belirli bir düzlem doğrultusunda hareket etmeli ve dengeyi korumalıdır. Bu dengeyi koruma esnasında çevirmen farklı çeviri stratejilerini bir arada kullanabilir.

Bu çalışmada ele alınan *Bâmdâd-ı Humâr* adlı eser Saliha Aydoğan tarafından *Aşk Sarhoşluğunun Sabahı* başlığıyla erek dile aktarılmıştır. Erek metin Newmark'ın öne sürdüğü kültür aktarımı ile ilgili stratejiler bağlamında değerlendirilmiştir. Newmark kaynak metin erek metne aktarılırken meydana gelen birtakım kültürel boşlukları doldurmak için çevirmenin alması gereken stratejiler belirlemiştir. Bu bağlamda çevirmenin kültürel öğeleri aktarırken farklı stratejileri bir arada kullandığı görülmektedir. Çevirmen aktarım esnasında “ödüncleme-aktarım”, “kültürel eşdeğerlik”, “öykünme”, “eş anlamlılık”, “doğallaştırma”, “işlevsel eşdeğerlik” stratejilerini sıklıkla kullanmıştır. Ayrıca bu stratejileri kullanırken dipnotta açıklamalara da yer vermiştir. Çevirmenin sıklıkla erek dilde ve kültürde olmayan öğeleri birebir çevirmeyi tercih ettiği ve bunun mümkün olmadığı yerlerde dipnot eklemeyi uygun gördüğü tespit edilmiştir. Çevirmen, dipnot ekleyerek erek kültür okuyucusunu söz konusu kültürel öge hakkında bilgilendirmeyi amaçlamıştır.

“Çevirmenin kullandığı stratejiler göz önünde bulundurulduğunda, çevirmenin yalnız iki dili değil, aynı zamanda iki kültürü de bilmesinin önemi bir kez daha görülmüş olmaktadır. Toplumların sosyo-kültürel yapısını iyi tanımayan, o dillere yeterince hâkim olmayan çevirmen, ne edebiyata ne de her iki kültür dünyasına yeterince katkıda bulunmuş olur. Çeviri işleminde bazı güçlükler aslında kültürlerarası çok sayıda ve çeşitli farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır” (Baykan, 2005:194). Diğer bir yandan, eğer çevirmen çeviri esnasında çeviri stratejilerini doğru yerlerde kullanırsa kültürel öğelerin aktarımında yaşanan zorlukla baş edebileceği, kaynak dilden aldığı ifadeyi erek dil ve kültüre aktarabileceği görülmüştür.

Bu doğrultuda Fettâne Hacc Seyyid Cevâdi'nin Bâmdâd-ı Humâr adlı eserinin çevirisiyle erek kültür okuyucusunun kaynak kültüre dair birçok kültürel öğeden haberdar olmasını sağladığı görülmektedir. Kaynak metinde yer alan kaynak kültüre ait “gendom-u şâhdâne, karakurut, nân-i nohûdçi, berştük” gibi yemek isimleri, sizdeh-be–der çehârşenbe sûri dîd-u bâzdîd bi’set bayramı gibi özel günler, bayramlar, kutlamalar, “Meşhed” gibi şehirler, atasözleri, deyimler vb. birçok konuda bilgi edinilmesini sağlamaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, N.B. (2002). *Geçmişten günümüze yazın çevirisi*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Arı, S. (2016). *Çeviri ve kültürel semboller*. İstanbul: Değişim.
- Baykan, A. (2005). “Sosyal-kültürel faktörlerin çevirideki rolü”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, s. 177-197.
- Erten, A. (1993). “Çeviride kültürel etkenler”, Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim Uygulamaları Dergisi. 70-75.
- Gedik, Ü. (2020). “Kültürel unsurların çevirisinde eşdeğerlik sorunu: Farsça ta’âruf cümleleri”. *Çeviriye Kültürel Bakış*, (ed. Esra Uluşahin). Ankara: Nobel yayın.
- Gezer, G., & CAN, M. Z. (2019). “Kültürü çevirmek: kültür aktarımı kapsamında çeviri”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 355-370.
- Göktürk, Akşit (2010). *Çeviri: dillerin dili*. İstanbul:Yapı Kredi.
- Gürsel, N. (1978). “Çeviri etkinliği ve kültür”. *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, Yıl: 27, Cilt XXXVIII, S. 322, 21-26.
- Hacc Seyyid Cevâdi, F. (1374/1995). *Bâmdâd-ı Humâr*.Tahran: Elburz Yayın.
- Hacc Seyyid Cevâdi, F. (2010). *Aşk Sarhoşluğunun Sabahı*. (çev. Salih Aydoğan). İstanbul: Kaknüs.
- Morsy, T. A. (2019). “Newmark’ın çeviri yöntem ve stratejileri bağlamında tenek romanının Arapça çevirilerinde yerel kültür unsurlarının aktarımı üzerine bir inceleme”. *Electronic Turkish Studies*, 14(4).
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of translation*. Oxford: Pergamon Press.
- Özcan Dost, B.; Güvendi Yalçın E. (2020). “Kültürü çevirmek: Ayşe Kulin’in *Veda: Esir Şehirde Bir Konak* romanının *Fairwell: A Mansion in Occupied İstanbul* başlıklı çevirisi”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 1017-1030. DOI:10.29000/rumelide.843739.
- Suçin, M.H. (2013). *Öteki dilde var olmak*. İstanbul: Say.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2011). *Çevirinin ABC’si*. İstanbul: Say.
- Taş, S. (2017). “Kültürel unsurların çevirisi ve çeviri stratejileri”. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 1-14.
- Tekalp, S. (2017). “James Joyce’un “The Sisters” adlı kısa hikâyesinin türkçe çevirilerinde kültürel unsurlar ve çeviri stratejileri”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7 (2/1), 182-191. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/buyasambid/issue/33194/324196>
- Tural, S. (1992). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler*. Ankara: Ecdad Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (2011) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uluşahin, E. (2018). “Orhan Kemal’in Bereketli Topraklar Üzerinde, Müfettişler Müfettişi, Üçkâğıtçı, adlı yapıtlarında kültürel unsurların çevirisi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme”. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 11-31.
- Yalçın, P. (2003). “Jean Louis Mattei den örneklerle çeviride kültürel unsurlar sorunu”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1).

Yazıcı, M. (2005). Çeviribilimin temel kavram ve kuramları. İstanbul:Multilingual

Yıldırım, C. (2015). "Amin Maalouf'un Afrikalı Leo ve Semerkant romanlarında kültürel unsurların çevirisi üzerine bir inceleme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* C. 8 S. 39 Volume: 8 Issue: 39 ss. 221- 232.

Adres

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616